

CUPRINS

Cuvânt înainte.....	13
Principiile dreptului. O abordare filozofică.....	17
1. Scurte considerații despre principii în filozofie și științe.....	17
2. Aspecte de doctrină privind principiile dreptului.....	19
3. Principii construite și principii metafizice ale dreptului	27
Despre posibilitatea și utilitatea filosofiei dreptului cu aplicare la principiile dreptului	31
1. Reflecții privind posibilitatea și necesitatea filosofiei dreptului.....	31
2. Bazele filosofice ale proporționalității ca principiu al dreptului	33
Criza justiției și justiția crizei	37
1. Contradicțiile maladive ale justiției	37
2. Judecătorul și justiția	42
3. Dreptatea și principiile dreptului	43
Bazele creștine și filozofice ale principiului proporționalității	46
1. Scurte considerații despre proporționalitate ca principiu al dreptului	46
2. Ideea de justiție și principiul proporționalității	51
3. Principiul proporționalității în doctrina liberală	63
4. Teoria statului de drept și principiul proporționalității	66
5. Concluzii.....	73
Proporționalitatea, ca principiu constituțional	76
Aplicarea principiului proporționalității în cazul restrângerii exercițiului unor drepturi.....	85
1. Limite, restrângeri și derogări privind exercitarea drepturilor și libertăților fundamentale	83
2. Aspecte particulare ale proporționalității potrivit dispozițiilor art. 53 din Constituția României.....	88
Contribuții ale doctrinei juridice române la construcția principiului proporționalității	98
1. Considerații generale despre proporționalitate ca principiu al dreptului	98
2. Bazele teoretice ale proporționalității reflectate în doctrina juridică română.....	100
3. Concluzii.....	109

Principiul proporționalității, criteriu de legitimitate în dreptul public.....	111
1. Scurte considerații privind conceptele de „legalitate” și „legitimitate”	111
2. Puterea discreționară și excesul de putere în activitatea instituțiilor statului.....	112
3. Principiul proporționalității, criteriu de delimitare a puterii discreționare de excesul de putere	114
Principiul constituțional al egalității - semnificații juridice și implicații sociale -	118
1. Principiul egalității – un caz particular al proporționalității	118
2. Examen de jurisprudență a Curții Constituționale privind interferența dintre principiile proporționalității și al egalității.....	119
3. Așezarea justă a sarcinilor fiscale și principiul proporționalității	124
4. Examen de jurisprudență a Curții Constituționale a României, privind așezarea justă a sarcinilor fiscale	126
5. Porunca iubirii și principiul libertății în raport cu legea morală și legea juridică.....	128
Aplicarea principiului constituțional al proporționalității și a doctrinei contractului social la organizarea statală	130
1. Separația și echilibrul puterilor în stat, analizate din perspectiva principiului proporționalității și teoriei contractului social.....	130
2. Reflectarea principiului proporționalității și a doctrinei contractului social în sistemul instituțional al puterii în România	133
3. Sistemul electoral al reprezentării proporționale	136
4. Aplicarea principiului proporționalității, la structura, organizarea și funcționarea Parlamentului României.....	139
Principiul proporționalității. Contribuții ale filosofiei și doctrinei juridice	144
1. Considerații generale despre proporționalitate ca principiu al dreptului	144
2. Concepții filosofice și juridice care implică principiul proporționalității	146
3. Bazele teoretice ale proporționalității reflectate în doctrina juridică română.....	154
4. Concluzii.....	160
Principiul priorității dreptului Uniunii Europene față de dreptul național. Consecințe juridice	162
1. Relația dintre dreptul național și dreptul Uniunii Europene.....	162
2. Raportul dintre dreptul Uniunii Europene și normele constituționale	165
3. Obligația instanțelor naționale de a interpreta dreptul intern în conformitate cu dreptul Uniunii Europene. Limitele acestei obligații	167
4. Autonomia procedurală națională în aplicarea dreptului Uniunii Europene	169

Constituția între ideal și realitate	171
1. Semnificații politice și juridice ale Constituției	171
2. Stabilitate și reformă constituțională	175
Reflecții privind reforma constituțională. Constituționalitatea dreptului la o bună administrare	183
1. Revizuirea Constituției, ca instituție juridică.....	183
2. O analiză a programelor și propunerilor de reformă constituțională în România	191
Exigențele codificării aplicate conținutului normativ al Constituției.....	201
1. Specificul normelor constituționale și al Legii fundamentale	201
2. Conținutul normativ al Constituției	206
Garantarea supremației Constituției prin controlul judecătoresc al actelor juridice emise cu exces de putere sau neconstituționale	211
1. Introducere.....	211
2. Scurte considerații privind delimitarea puterii discreționare de excesul de putere în activitatea autorităților statului	212
3. Competența instanțelor judecătorești de a cenzura actele juridice neconstituționale.....	215
4. Competența instanțelor judecătorești de a cenzura actele juridice emise cu exces de putere	219
5. Concluzii.....	222
Constituționalitatea recursului în interesul legii și a deciziilor pronunțate	226
1. Regimul juridic al recursului în interesul legii și al deciziilor pronunțate	226
2. Garantarea supremației Constituției prin controlul judecătoresc	228
3. Controlul constituționalității deciziilor pronunțate în procedura recursului în interesul legii.....	230
Aspecte teoretice și de jurisprudență privind constituționalitatea recursului în interesul legii	233
1. Regimul juridic al recursului în interesul legii și al deciziilor pronunțate	233
2. Controlul constituționalității deciziilor pronunțate în procedura recursului în interesul legii.....	239
3. Garantarea supremației Constituției prin controlul judecătoresc	243
4. Concluzii.....	246
Aspecte de doctrină și jurisprudență privind aplicarea art. 20 din Constituție ...	249
1. Interpretarea și aplicarea dispozițiilor art. 141 alin. (1) teza finală din Codul de procedură penală anterior. Aspecte de jurisprudență.....	249
2. Supremația Constituției și aplicarea normelor constituționale de instanțele judecătorești.....	251

3. Rolul judecătorului național în aplicarea Convenției Europene a Drepturilor Omului.....	253
4. Reflecții privind constituționalitatea dispozițiilor art. 141 alin. (1) teza finală din Codul de procedură penală anterior	255
5. Câteva considerații privind reglementarea măsurilor preventive și a căilor de atac în noul Cod de procedură penală	257
6. Concluzii.....	259
Puterea și democrația	261
1. Scurte considerații privind conceptele de „legalitate” și „legitimitate”	261
2. Puterea discreționară și excesul de putere	263
3. Despre dictatură în democrație	270
4. Exemple de exces de putere în activitatea guvernului posibile soluții constituționale.....	275
Monarhia constituțională și Republica la români. Aspecte constituționale.....	280
1. Considerații generale privind forma de guvernământ	280
2. Monarhia constituțională în România	283
3. Republica în perioada postbelică (1947-1989)	285
4. Constituția din 1991 și forma de guvernământ	286
5. Posibile soluții.....	287
Libertatea conștiinței. Implicații juridice, filosofice și religioase	290
1. Despre conștiință, lege și libertate.....	290
2. Înțelesuri teologice ale conștiinței	294
3. Înțelesuri juridice ale libertății de conștiință	296
4. Libertatea gândirii, conștiinței și religiei în jurisprudența europeană	299
5. Unele concluzii.....	301
În numele libertății de conștiință.....	302
1. Conștiința.....	302
2. Sensuri istorice	304
3. Libertatea gândirii, conștiinței și religiei în jurisprudență	306
4. Omul și conștiința.....	310
Libertatea de exprimare. Semnificații și implicații juridice și teologice	311
1. Reflecții privind fenomenalitatea socială a omului	311
2. Reflecții privind semnificațiile juridice ale libertății de exprimare.....	314
3. Unele aspecte de jurisprudență privind garantarea libertății de exprimare	316
4. În loc de concluzii	325
Doctrina contractului social – Thomas Hobbes	326
1. Actualitatea temei	326

2. Unele considerente privind filosofia și doctrina contractului social la Thomas Hobbes	327
3. Aspecte critice privind filozofia socială a lui Hobbes	332
John Locke - Precursor al liberalismului și constituționalismului contemporan.....	335
1. Experiența, unica sursă a cunoștințelor noastre	335
2. Libertatea, legitimitatea consensului și supremația dreptului	339
3. Relația omului cu statul și individualismul democratic contemporan	342
Omul, societatea și statul în gândirea filosofică și politică a lui Jean-Jacques Rousseau.....	345
1. Un om care a dorit să gândească și să trăiască liber	345
2. Bazele gândirii filosofice: ființă și aparență	347
3. Libertate naturală și libertate socială	353

Judecător dr. MARIUS ANDREESCU

PRINCIPII ȘI VALORI CONSTITUȚIONALE

Universul Juridic
București
-2016-

*„Fiicei mele Claudia și soției mele
Ruxandra, pentru tot ceea ce este frumos,
bine și adevărat în viața noastră”*

Autorul

CUVÂNT ÎNAINTE

Există în timpul ce ni s-a dat momente de meditație, o întoarcere a gândului asupra lui însuși, în încercarea și dorința firească de a descoperi sensul și permanențe în exteriorizările cuvântului scris, deseori împrăștiate în teme și argumentări a căror unitate de conținut este uneori imposibilă de sesizat fără această întoarcere a gândului asupra a ceea ce cuvântul a exprimat deja. O astfel de reflecție în căutarea arhetipurilor sau a sensurilor înfrânge determinismul linear al timpului pentru că omul se dovedește capabil, prin cugetul și cugetarea sa, să călătorească în timp și, mai ales, să descopere și chiar să dea sensuri acolo unde aparent nu există.

Scopul existenței omului în dimensiunea sa firească de personalitate spirituală și liberă poate fi caracterizat de cuvintele marelui filosof Constantin Noica: „Nu uita că Dumnezeu te-a trimis pe lume să-l înlocuiești, să dai sensuri, să crezi, să duci începutul său înainte. Vezi să nu-ți pierzi timpul” (De Caelo).

Prin această culegere de studii propunem o astfel de reflecție asupra unor teme diverse, dar al căror unitate de sens, în opinia noastră, poate fi identificată prin trei valori ce formează însăși titlul lucrării noastre: „libertate, credință și lege”. Această triadă nu exprimă numai simple concepte, ci este o ridicare a categoriilor gândirii la nivelul de idei valorice. Ideea nu este o simplă descriere a obiectului experienței, ci o reflecție, o judecată asupra noțiunilor pe care ea se întemeiază. Immanuel Kant spunea că: „Rațiunea noastră se ridică în mod natural la cunoștințe care merg cu mult mai departe decât poate să-i corespundă cândva un obiect pe care-l poate da experiența, dar care totuși își au realitatea lor și nu sunt nicidecum simple himere” (Critica rațiunii pure).

În acest sens, susținem că știința dreptului nu poate fi limitată numai la dimensiunea normativă, doctrinară sau la jurisprudență, ci este mai mult decât atât, este un sistem unitar valoric, care poate fi regăsit prin reflecția ideatică, în primul rând în principiile generale ale dreptului, și de aici în normale sale și, în general, în actul de justiție.

Indiscutabil, libertatea este temeiul oricărei structuri democratice normative și esența dreptului. Kant afirma că: „Prin urmare, dreptul este totalitatea condițiilor conform cărora liberul arbitru al unui om se poate unii cu liberul arbitru al altui om, conform unei legi universale a libertății” (Metafizica moravurilor). Libertatea, ca stare ontologică a dreptului, este ideea, arhetipul, pe care încercăm să-l evidențiem în studiile de față. Prin ideea de libertate, dreptul are o finalitate firească: omul, în manifestările sale sociale, dar și ca persoană spirituală. Numai prin acceptarea libertății ca esență a dreptului, întregul sistem juridic are sens și finalitatea sa firească: omul. Astfel spus, nu omul este pentru lege, ci legea este pentru om, nu pentru a-l constrânge, ci pentru a-i garanta libertatea naturală.

Conștientizarea acestei dimensiuni valorice a dreptului și, în general, a întregii existențe umane, reprezintă sensul evoluției istorice a fiecărei persoane, dar și a societății în ansamblul său, așa cum spunea Hegel: „Istoria este progresul în conștiința libertății”. Ridicarea libertății de la simplu aspect declarativ juridic la un fapt de conștiință nu se poate realiza numai prin determinările normative ale unui sistem juridic sau prin situațiile existențiale în care omul este nevoit să se manifeste. Este nevoie de mai mult decât atât, și anume de credință. Cu justificat temei, părintele Arsenie Boca spunea: „Creștinismul i-a făcut pe oameni conștienți de libertatea lor”. Același mare teolog român afirma că: „Libertatea de conștiință este cel mai adânc bun spiritual pe care omul îl are la îndemâna sa”. Iată de ce subliniem rolul important al credinței, al trăirii profunde în conștiință, a adevărilor de credință, acesta fiind temeiul, sensul profund atât al existenței, dar și al dreptului înțeles prin ideea de libertate!

În acest context, legea nu este numai o simplă formă normativă a unei voințe politice ci un arhetip și o formă ce exprimă un sens valoric al structurii juridice, prin care se instaurează ordine de drept dar și ordinea socială. Dar pentru aceasta legea trebuie să fie nu numai purtătoare de norme cât mai ales purtătoare de valori. Iar principala valoare ce ar trebui să se regăsească în realitatea mai adâncă a normelor cuprinse în lege este dreptatea. La acest nivel expresia cea mai înaltă în plan normativ a principiilor juridice, a valorilor sociale și creștine îl reprezintă Constituția. Înțelegem legea fundamentală nu numai ca un simplu act normativ superior prin forța sa juridică, cât mai ales ca „așezământ politic și juridic al întregii societăți”, așa cum bine afirma regretatul profesor Ion Deleanu. Totodată orice constituție a unei societăți democratice este și expresia contractului social între stat, societate și fiecare membru al societății, formă de realizare a armoniei și echilibrului social în dinamica sa. Studiile prezente în acest volum privind contractul social vor să sublinieze actualitatea acestei teme și înțelesurile valorice ale constituției și constituționalismului.

Sistemul ideatic nu este independent de creatorii săi, deși prin valorile promovate și perenitatea sa poate depăși existența efemeră a celui care l-a creat. Am considerat că este util să cuprindem în acest volum și studii cu referire la unele personalități din spațiul cultural, inclusiv cel juridic, tocmai pentru a sublinia rolul și importanța personalității în configurarea unui sistem ideatic de valori pe care societatea, în devenirea sa într-o libertate, poate să îl preia numai odată cu cei care l-au creat.

Se afirmă ca principiu fundamental al existenței statale, pentru orice societate democratică, supremația legii și a dreptului, afirmație justificată dacă se rămâne la fenomenalitatea socială și normativă, la ordinea de drept sau la ceea ce se poate numi starea juridică a omului. Există însă ceva mai profund și, totodată, mai înalt decât fenomenalitatea ordinii de drept și sociale, și anume libertatea, care, de altfel, este singura în măsură să susțină sistemul social și normativ al unui stat. De aceea, prin conținutul acestui volum, în mod explicit sau implicit, încercăm să afirmăm credința noastră în principiul supremației libertății din care derivă supremația legii. Aplicarea acestui principiu are drept consecință și o transformare socială ce uneori poate

fi constatată în istorie, trecerea de la democrația maselor, specifică statului de drept, la democrația libertății, stare ce va caracteriza, poate, societatea ajunsă la nivelul în care omul nu mai trăiește după principiul „unul alături de altul”, sau libertățile nu mai coexistă una lângă alta, ci omul există, muncește gândește simte „împreună cu altul „pentru ca în acest fel principiul coexistenței libertăților să nu mai fie înțeles numai prin ideea de limită a libertății unei persoane în raport cu altele ci mai ales în sensul sau adevărat și profund: condiția libertății mele este libertatea celui alt conform unei legi universale valorice.

Mai este ceva de adăugat, și anume că cele trei dimensiuni valorice ale științei dreptului și ale unui sistem juridic și social – libertatea, credința și legea – sunt cuprinse în realitatea justiției. Judecătorul este acela care „spune dreptul”, prin urmare trebuie să se supună propriei sale conștiințe în al cărei conținut trebuie să se regăsească și valorile credinței creștine, pentru ca astfel să aplice legea nu în scopul realizării unei justiții abstracte, ci pentru om, pentru libertatea sa.

Prezentul volum, care cuprinde studii susținute la diferite congrese, conferințe sau seminarii, se adresează oricărui cititor, indiferent de profesie, dar care este preocupat de a găsi sensuri și semnificații în fenomenalitatea, de multe ori debordantă, a juridicului și socialului.

Judecător dr. Marius Andreescu

PRINCIPIILE DREPTULUI. O ABORDARE FILOZOFICĂ

1. Scurte considerații despre principii în filozofie și științe

În filozofie și, în general în știință, principiul are o valoare teoretică și explicativă deoarece este menit a sintetiza și exprima bazele și unitatea existenței umane, a existenței în general și a cunoașterii în diversitatea lor de manifestare. Descoperirea și afirmarea principiilor în orice știință conferă certitudine cunoașterii, atât prin exprimarea *elementului prim*, care există prin el însuși, fără a avea nevoie de a fi dedus sau demonstrat, cât și prin realizarea coeziunii de sistem, fără de care cunoașterea și creația științifică nu ar putea exista.

Principiul are multiple semnificații în filozofie și știință, dar pentru demersul nostru științific, reținem pe acela de: „element fundamental, idee, lege de bază pe care se întemeiază o teorie științifică, un sistem politic, juridic, o normă de conduită sau totalitatea legilor și a noțiunilor de bază ale unei discipline”¹. Locul comun al sensurilor termenului de principiu îl formează *esența*, o categorie importantă pentru filozofie ca și pentru drept.

Principiul reprezintă *datul ca atare*, ce poate avea o dublă semnificație: a) ceea ce există înainte de orice cunoaștere ca factor aprioric și temei pentru știință; b) element teoretic și rezultat de sinteză a diversității fenomenale pentru realitatea de orice fel. Distincția dar și relația dintre „dat” și „construit” sunt importante pentru a înțelege natura principiilor în știință și în special în drept. În lucrarea sa „*Science et technique en droit positif*”, apărută la începutul secolului XX, François Geny² analizează pentru prima dată raportul dintre știința și tehnica juridică pornind de la două concepte: „datul” și „construitul”. În opinia lui Geny un lucru este „dat” atunci când el există ca obiect în afara activității productive a omului. În acest sens autorul distinge patru categorii: datul real; datul istoric; datul rațional; datul ideal. Din perspectiva temei noastre de cercetare interesează două dintre aceste categorii și anume: „datul rațional” care constă în acele principii ce decurg din considerația care trebuie arătată omului și relațiilor umane și „datul ideal” prin care se instituie un element dinamic, respectiv aspirațiile morale și spirituale ale unei civilizații particulare.

Un lucru este „construit” atunci când este realizat de om, ca de pildă un raționament, o normă juridică etc. „Datul” este relativ în sensul că el este influențat de „construit”, de activitatea umană. În ceea ce privește „datul”, atitudinea omului constă în a-l cunoaște cu ajutorul științei. În ceea ce privește „construitul” omul este

¹ *Dicționar explicativ al limbii române*, Ed. Republicii Socialiste România, București, 1975, p. 744.

² Autor citat de Ion Craiovan, în monografia *Introducere în filosofia dreptului*, Ed. All Beck, București, 1998, p. 63.